



GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Journal homepage: <http://dergipark.org.tr/pub/jss>



Araştırma Makalesi • Research Article

Kilisli Divan Şairlerinin Şiirlerinde Tarihin İzleri

Traces of History in The Poems of Divan Poets Whose Grew up Kilis

Armağan ZÖHRE^a *

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kilis / TÜRKİYE
ORCID: 0000-0002-6926-9636

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 4 Ekim 2019

Kabul tarihi: 24 Mart 2020

Anahtar Kelimeler:

Tarih düşürme,

Ebced,

Kilisli Şairler,

Divan Şiiri

ARTICLE INFO

Article History:

Received November 4, 2019

Accepted March 8, 2020

Keywords:

Chronogram,

Ebced,

Poets from Kilis,

Ottoman Poetry

ÖZ

Harflerin rakamsal karşılıkları yani ebced hesabı ile tarih düşürme geleneği, önemli bir olayı tarihe kaydetmek amacıyla Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında sıklıkla kullanılan bir gelenektir. Belâgat kitaplarında her ne kadar bedî sanatlar arasında sayılsa da tarih düşürme aslında beceri ve hüner gerektiren teknik bir olaydır. Şairler, tarih düşürmeyi şairliğin bir gereği olarak görmüşler, sanatlarını, hünerlerini ve ustalıklarını gösterebilmek için bu gelenekten faydalanmışlardır. Sanatlarını ve ustalıklarını gösterirken de içinde buldukları topluma dair önemli gördükleri olayları bu gelenek vasıtası ile tarihe not olarak düşmüşlerdir. Fakrî Dede, Hâkî, Kâ'il, Rûhî, Mehmed Emin Vahid Paşa, Celal Paşa, Zihni, Bekir Vahid Efendi, Lutfullah Hâzım, Hâmî, Şeyh Abdullah Sermest gibi şairler yetiştirmiş olan Kilis, Osmanlı coğrafyasının önemli kültür merkezlerinden biri olmuştur. Çalışmamızda Kilis'te yetişen şairlerden Ebubekir Vahid Efendi, Hâmî, Lutfullah Hâzım ve Zihni'nin divan ya da divançelerinde yer alan tarih manzumeleri esas alınacaktır. Bu tarih manzumeleri muhtevalarına göre vefat yahut velâdet hakkında düşürülen tarihler, inşa yahut tecdid hakkında düşürülen tarihler, doğal afetler hakkında düşürülen tarihler, zafer münasebetiyle düşürülen tarihler, padişahın tahta geçişi münasebetiyle düşürülen tarihler ve diğer konular hakkında düşürülen tarihler şeklinde tasnif edilerek çeşitli yönleriyle açıklanmaya çalışılacaktır.

ABSTRACT

Chronogram via the numerical equivalents of letters, that is, isopsephy, is a frequently used tradition to record important events in history in the Arabic Literature, Persian Literature and Turkish Literature. Although it is considered to be among the aesthetic arts in rhetoric books, chronogram, as a matter of fact, is a technical occurrence that requires skill and talent. Poets regarded chronogram as a necessity of poesy and utilized this tradition so as to show their art, talent and mastership. While doing that, they made entries of important incidents regarding the societies they lived in on history through this tradition. Kilis, in which certain poets were produced such as Fakrî Dede, Hâkî, Kâ'il, Rûhî, Mehmed Emin Vahid Paşa, Celal Paşa, Zihni, Bekir Vahid Efendi, Lutfullah Hâzım, Hâmî, Şeyh Abdullah Sermest, was one of the significant cultural centres of the Ottoman geography. Our study grounds on history poems appearing in the divan or divançe (small size of divan) of Ebubekir Vahid Efendi, Hâmî, Lutfullah Hâzım and Zihni who grew up in Kilis. These history poems will be classified as chronograms about birth or death, about construction or novation, natural disasters, victory, sultan's accession to the throne and alternate subjects and will be explained from various aspects.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: armaganzohre@kilis.edu.tr

EXTENDED ABSTRACT

The tradition of chronogram through “ebced calculation”, which means the numerical equivalent of letters, is frequently used in Arabic, Persian and Turkish literatures so as to record an important event in history. Although it is considered to be among the aesthetic arts in rhetoric books, chronogram, as a matter of fact, is a technical occurrence that requires skill and talent. Poets regarded chronogram as a necessity of poesy and utilized this tradition so as to show their art, talent and mastership. While presenting their art and mastership, they wrote down important events into history within their society through this tradition. As in “ebced calculation” which provides easy remembering of the letters, chronogram is thought to have arisen originally for easy learning and remembering. Chronogram that is considered to be among the aesthetic arts in rhetoric books was regarded as one of the requirements of poesy later on. The province of Kilis, where poets such as Fakrî Dede, Hâkî, Kâ’il, Rûhî, Mehmed Emin Vahid Paşa, Celal Paşa, Zihnî, Bekir Vahid Efendi, Lütfullah Hâzım, Hâmî, Şeyh Abdullah Serмест were produced, became a significant cultural center in the Ottoman geography. Another, maybe the most important reason why Ottoman poetry tradition is so powerful in Kilis and Southeastern Anatolian Region is Nâbî. Nâbî had an impact on nearly all of the poets’ literary identity who were produced in the vicinity. In addition to this, the poets who were produced in Kilis and Southeastern Anatolian Region followed Fuzûlî, even if he was a little far from the vicinity, with admiration as well and replied his poems in the same style. That’s why Fuzûlî was another agent in the tradition of Ottoman poetry. Our study will ground on historical poems appearing in the divan or divanche (small size of divan) of Ebubekir Vahid Efendi, Hâmî, Lütfullah Hâzım and Zihnî who grew up in Kilis. These historical poems will be classified as chronograms about birth or death, construction or innovation, natural disaster, victory, sultan’s accession to the throne and alternate subjects that will be explained from various aspects. Most of the historical poems of the poets who constitute a source for our study largely consist of chronograms about birth or death. Sixty-one of one hundred poems of four poets are about death; ten poems are about birth. Most of these poems are chronograms about acquaintances and relatives’ births and deaths. The divanche of Kilisli Ebubekir Vahid Efendi includes eleven; the divan of Kilisli Zihnî includes fifteen; the divanche of Lütfullah Hâzım Efendi includes three; the divanche of Hâmî includes forty birth or death chronograms. In terms of chronograms about construction or innovation, the divanche of Kilisli Ebubekir Vahid Efendi includes eight; the divan of Zihnî Efendi includes four; the divanche of Lütfullah Hâzım Efendi includes five; Mecnû’â-i Hâmî includes six chronograms. Only Hâmî included the subject of natural disasters, which are among historical poems and a part of our study, into his divan. Another title included only by Hâmî is about the victories in wars and only one historical poem called “Gâzi Mustafa Kemal Paşa’nın 338 İstiklâl Harbinde Yunânlıları Mağlûb Ettîğine” can be found on this subject. In view of the historical poems of the study, it was established that only Kilisli Zihnî composed a chronogram about sultan’s accession to the throne. Zihnî, who wrote two historical poems about the accession of Sultan Abdülaziz to the throne, says that the enthronement of the sultan, with God’s help, made everybody elated; that Abdülaziz Han brought a new light and adornment to the throne; that the sultan also brought safety and security all over creation. Zihnî, who composed a chronogram at the end of the poem about the aforementioned enthronement, stated that he would write that specific date on the dome of the ninth heaven. Along with five headings of historical poems, one historical poem was written for each about haj and marriage. The example in our study is from the divanche of Ebubekir Vahid Efendi about the death of notable Necib-zâde Mahmud Efendi. Besides, a historical poem about reputable Naqshbandî sheik in Kilis and the first child of poet Abdullah Serмест Efendi was written by Kilisli Zihnî. Another example from Lütfullah Hâzım Efendi’s divanche mentions the birth of Yahya Efendi’s son, the muslim judge of Kilis of that period. The historical poem we cited from Hâmî’s divan is probably the most remarkable one. The chronogram about the death of Stalin, the secretary general of Communist Party of Soviet Union, tells us something about the poet’s political and world view. In his example historical poem, Ebubekir Vahid Efendi points out the date when a drinking fountain was built by Sâlih Ağa who was a benefactor and who received the blessings of thirsty people. The historical poem cited from Zihnî’s divan mentions the construction of Naqshbandî lodge. It is for sure that this chronogram is the result of the poet’s commitment and love for the Naqshbandî sheik and for the poet Abdullah Serмест. In fact, the poet says that he wrote the poem “with the help of the spiritual guide”. Lütfullah Hâzım Efendi composed another historical poem about the reconstruction of a mosque. He recorded that the innovation in question was conducted by Hacı-zâde Hasan Hacı Muhammed Hoca, the constructor, when the mosque was in ruins. The historical poem cited from the journal of Hâmî was written in connection with the renovation of today’s Kemaliye Primary School. A total of one hundred historical poems from the divan or divanche of poets produced in Kilis, Ebubekir Vahid, Hâmî, Lütfullah Hâzım and Zihnî, were examined in the study; they were classified with regard to their topics; and extensive explanations were made about them. In this context it can be observed that poets from Kilis composed chronograms about sultan’s accession to the throne, death, birth, construction, innovation, natural disaster, victory and haj. Among these poets, Hâmî wrote the most historical poems in terms of number and variety of subject. Kilisli Hâmî composed chronogram about the haj service of Fazlığa-zâde Osman Efendi and his family, whereas Ebubekir Vahid Efendi composed the chronogram of the marriage of Celaleddin Ali Paşa’s brother’s son, Lütfullah Efendi. The aspect that brings Zihnî Efendi to the forefront is his chronogram about the sultan’s enthronement through a traditional insight of Divan literature features. The poets who detail the social life and history of their town, even if just a bit, wrote historical poems about natural disasters and victories, which is an indicator that they were not insensitive people. It was confirmed that nearly one hundred people’s names were recorded into history through these poets who were born, bred and who died in Kilis in about 130-150 years time; that twenty-three of monuments, mosques, drinking fountains, inns, mansions, schools, prayer rooms and lodges, which had been built or reconstructed around Kilis, were recorded into history by these poets.

Giriş

Ebcet alfabesindeki her harfin bir sayıya karşılık olması özelliğinden yararlanılarak herhangi bir olaya, hesaplandığında o olayın meydana geldiği yılı verecek şekilde bir kelime, cümle, mısra veya beyit söylemeye ‘tarih düşürme’ denir (Yakıt, 2017, s. 86). Harflerin kolaylıkla akılda kalmasını sağlayan ebcet hesabında olduğu gibi tarih düşürmenin de başlangıçta öğrenme ve ezberleme kolaylığı olarak ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Belâgat kitaplarında bedî sanatlarından sayılan tarih düşürme daha sonraları şairliğin gereklerinden biri sayılmış, şairler hünerlerini gösterebilme adına bu sanattan faydalanmışlardır. XII. yüzyılda Fars edebiyatında ortaya çıktığı düşünülen tarih düşürme, İranlılardan Türklere, Türklere de Araplara geçmiştir (Karabey, 2011, s. 80). Tarih düşürme geleneğinin Türk edebiyatında ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte ilk manzum tarih mısramı Fatih Sultan Mehmet devri ulemasından Hızır Bey’in söylediği rivayet edilmektedir (Demirel, 2008, s. 380).

Tarih düşürme geleneği ebcet sistemi ile doğrudan ilgilidir. “*Ebcet düzeninde ilk dokuz harf, birer birer olmak üzere 1’den 9’a, ikinci dokuz harf, onar onar olmak üzere 10’dan 90’a, üçüncü dokuz harf, yüzer yüzer olmak üzere 100’den 900’e kadar değerlendirilir. Ayrıca geriye kalan Gayın (ع) harfi 1000’i gösterir*” (Yakıt, 2017, s. 51).

Ebcet hesabını oluşturan *ebced, hevvez, hutî, kelemen, sa’fas, karaşet, se haz, zazağ* kelimeleri manasız ibarelerdir ve alfabenin kolay öğrenilmesi ya da kolay akılda kalması için söylenmiş olması kuvvetle muhtemeldir (Yakıt, 2017, s. 27).

Tablo 1: Ebcet hesabı¹

ضطغ		ثخذ			قرشت				سعقص				كلمن				حطى			هوز			ابجد				
غ	ظ	ض	ذ	خ	ث	ت	ش	ر	ق	ص	ف	ع	س	ن	م	ل	ك	ط	ي	ح	ز	و	ه	د	ج	ب	ا
1000	900	800	700	600	500	400	300	200	100	90	80	70	60	50	40	30	20	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
Yüzler (Mi’ât)									Onlar (‘Aşrât)									Birler (‘Âhâd)									

Tarih düşürme geleneği özellikle olgun örnekleri ile karşımıza çıkan bir sanattır. Öyle ki şairler, doğum, evlenme, ölüm gibi insan hayatını ilgilendiren olayları; saray, cami, çeşme, hükümet konağı, han vs. gibi mimari unsurların inşa inşa ve onarım gibi nedenleri; padişahın tahta çıkışı, savaş, barış, yangın, deprem, sel, salgın hastalık vs. toplumu ilgilendiren mevzuları kaynak edinerek bu sistemden faydalanmışlardır (İspirli, 2000, s. 79-80).

Geçmiş dönemlerde Fakrî Dede, Hâkî, Kâ’il, Rûhî, Mehmed Emin Vahid Paşa, Celal Paşa, Zihnî, Bekir Vahîd Efendi, Lütfullah Hâzım, Şeyh Abdullah Serbest gibi şairler yetiştirmiş olan Kilis, Osmanlı coğrafyasının önemli kültür merkezlerinden biri olmuştur. Kilis’te bulunan çok sayıdaki tekke, cami, mektep ve medreselerin âlim, şair ve mutasavvıfların yetişmesine büyük katkı sağladığını görülmektedir. Bununla birlikte edebî sohbetlerin yapıldığı odalar, şiir okumanın Kilisli gençler arasında bir âdet ve gelenek olması Kilis’te bu edebî ortamı hazırlayan etkenlerdir (Şener, 2014, s. 11-12). Kilis’te ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Divan şiiri geleneğinin bu denli kuvvetli olmasının bir diğer ve belki de en önemli nedeni de Nâbî faktörüdür. Nâbî’nin bu yöreden yetişmiş olan şairlerin hemen hepsinin edebî kişiliklerinin oluşmasında tesiri olmuştur. Bununla birlikte yöreye biraz uzak kalsa da Kilis’te ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yetişen şairlerin Fuzûlî’yi hayranlıkla

¹ Asıl ebcet hesabı ya da küçük ebcet hesabını gösteren çizelge İsmail Yakıt’ın *Türk İslam Kültüründe Ebcet Hesabı ve Tarih Düşürme* adlı eserinden alıntılanmıştır (bk: Yakıt, 2017, s. 51).

takip ettikleri, onun şiirlerine nazireler yazdıkları göz önünde bulundurulduğunda yöredeki Divan şiiri geleneğinde Fuzûlî'nin başka bir etken olduğunu söylemek mümkündür (Köksal, 2016, s. 11). Bu bağlamda çalışmamıza konu olan Kilisli şairlerin hayatları hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

Kilis'te yetişen şairlerden *Ebubekir Vahid Efendi* tarihinde doğmuştur. Kilis'te yetişen âlim ve şairler arasında ince zekâsı ve şakacı mizacıyla şöhret bulmuştur (Timurtaş, 1932, s. 231-232). Yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Ebubekir Vahid Efendi, ilköğrenimini mahalle mektebinde tamamlamış, sonra Hocazâde Abdullah Efendi'nin ve Hacı Sadık Efendi'nin derslerine devam etmiş ve icazetnâmesini Hacı Sadık Efendi'den almıştır. Şair, Arapça ve Farsçayı iyi derecede bilmektedir (Bahar, 2011, s. 55). Şiirleri Ahmed Selîm adlı oğlu tarafından divançe haline getirilmiştir. Oğlunun divançeye yazdığı mukaddimedede şairin ölüm tarihi 16 Ekim 1887 olarak belirtilmiştir (Şenödeyici, 2012, s. 8-9).

Hâmî mahlasını kullanan Abdulhamit Sağıroğlu, 1879 tarihinde Kilis'te doğmuş ve ilköğrenimini burada tamamlamıştır. Kilis'te medreseye başlamasına rağmen tahsilini Halep'te tamamlamıştır. İyi derece Arapça ve Farsça bilen şair, Abdunnâfi Efendi'nin oğlu ve kendisi gibi şair olan Lutfullah Hâzım Efendi'nin kardeşidir. Şairin ölüm tarihi 1957'dir (Başçılar, trsz, s. 201). Ağabeyi Lutfullah Hâzım'ın bir divan ya da divançe oluşturamamış olan dağınık şiirlerini düzenlemiş, bu şiirleri Mecnû'a-i Lutfî olarak adlandırmış ve ağabeyinin hayatı ve edebî kişiliği hakkında bilgiler vermiştir (Köksal, 2016, s. 8-19).

1858/59'da dünyaya gelen *Lutfullah Hâzım*, 1866/67 tarihinde eğitilmek üzere Hacı Derviş Camii'nde Şeyh Abdurrahman Efendi'ye babası tarafından teslim edilmiştir. Kilis'in meşhur bilgin ve şairlerinden Hoca Bekir ve Bedrî-zâde Ahmed Hâkî Efendilerden Arapça ve Farsça dersler almıştır. Hâmî mahlası ile şiirler yazan küçük kardeşi Abdulhamid Sağıroğlu'nun bildirdiğine göre durgun, az konuşan, kimseyle çok samimi olmayan bir kişi olan Lutfullah Hâzım, memuriyete atanmadan önce zamanının çoğunu Şeyh Sa'dî, Hâfız-ı Şirâzî gibi şairlerin ve seçkin ediplerin eserlerini incelemekle geçirmiştir. Şair, çeşitli yerlerde ifa ettiği memuriyet görevlerinden sonra Kilis'e dönmüş ve 1915/16 yılında vefat etmiştir. (Köksal, 2016, s. 16-18).

Kilis'te yetişen diğer bir şair de 1835/36 yılında Kilis'te doğan *Zihnî*'dir. Asıl adı Mehmet Nadrat olan şairin babası Çermik müftüsü Abdullah Efendi'dir. Babası bir müddet mantık tahsili için Kilis'te ikamet etmiştir ve bu sırada Zihnî dünyaya gelmiştir. Babasının icazetname alarak Çermik'e dönmesiyle birlikte kendisi Kilis'te yaşamaya devam etmiştir (Timurtaş, 1932, s. 247). Kilisli Zihnî Divânı üzerine çalışma yapan Hasan Şener, Zihnî'nin edebî şahsiyeti hakkında şu bilgileri vermektedir:

Divan şiiri geleneğine uygun olarak aşktan, şaraptan, sevgiliden bahseden Zihnî'nin şiirlerinde tasavvufî bir hava görülmektedir. Ancak Zihnî'nin şiirlerine genel olarak baktığımızda özellikle gazel tarzında yazdığı şiirlerde, Fuzûlî, Nedîm, Nâbî, Şeyh Gâlip gibi kendinden önce yaşamış birçok güçlü divan şairinin izlerini görmek mümkündür (Şener, 2014, s. 19).

Baytaz-zâde Şeyh Abdullah Sermest Efendi'ye intisap eden ve ona büyük bir muhabbet besleyen Zihnî, Abdullah Sermest Efendi'nin ölümünden sonra Kilis'te kalamamış ve Birecik'e yerleşmiştir. 1891 yılında Birecik'te vefat etmiştir (Timurtaş, 1932, s. 252).

Çalışmamızda Kilis'te yetişen şairlerden Ebubekir Vahid Efendi, Hâmî, Lutfullah Hâzım ve Zihnî'nin divan ya da divançelerinde yer alan tarih manzumeleri esas alınacaktır. Bu tarih manzumeleri muhtevalarına göre *vefat yahut velâdet hakkında düşürülen tarihler*, *inşa yahut tecdid hakkında düşürülen tarihler*, *doğal afetler hakkında düşürülen tarihler*,

zafer münasebetiyle düşürülen tarihler, padişahın tahta çıkışı münasebetiyle düşürülen tarihler ve diğer konular hakkında düşürülen tarihler olmak üzere altı gruba ayrılmıştır.²

Aşağıdaki tabloda şairlerin kaleme aldıkları tarih manzumelerinin konularına göre tasnifi yapılmış ve sayıları gösterilmiştir.

Tablo 2: Tarih manzumelerinin konularına göre tasnifi

Şair	Vefat- Velâdet	İnşâ- Tecdid	Doğal âfetler	Zafer	Tahta Çıkış	Diğer	Toplam
Ebubekir Vâhid	11	8	-	-	-	2	20
Zihnî	15	4	-	-	2	-	21
Lutfullah Hâzım	3	5	-	-	-	-	8
Hâmî	40	6	2	1	-	2	51

Vefat Yahut Velâdet Hakkında Düşürülen Tarihler

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere çalışmamıza kaynaklık eden şairlerin tarih manzumeleri arasında en fazla hacmi vefat ya da velâdet münasebetiyle düşürülen tarihler oluşturmaktadır. Dört şaire ait toplam yüz adet tarih manzumesinden altmış bir tanesi vefat, on tanesi velâdet olmak üzere toplam yetmiş bir adedi bu konu etrafında şekillenmiştir. Bu tarih manzumelerinin çoğunluğunu eş, dost ve akrabaların vefatı ve velâdeti için düşürülen tarihler oluşturmaktadır.

Kilisli Ebubekir Vahid Efendi'nin divançesinde vefat yahut velâdet için düşürülen on bir adet tarih manzumesi sırasıyla, Bedri-zâde Muhammed Efendi'nin vefatına, Şerif Efendi-zâde Nutkî Efendi'nin vefatına, Zıddî-zâde Muhammed Efendi'nin velâdetine, Muhammed Necib Efendi'nin vefatına, Abdullah Ağa-zâde Ali Ağa'nın vefatına, Mühr-dâr-zâde'nin zevcesi Zebbûd Hanım'ın vefatına, Abdülmecid Efendi'nin zevcesi Hafsa Hanım'ın vefatına, Necib Efendi-zâde Mahmud Efendi'nin vefatına, Abdülmecid Efendi'nin zevcesi Fâtıma Hanım'ın vefatına, Necib Efendi-zâde Abdülmecid Efendi'nin vefatına, Kûçek Hâfız Efendi'nin zevcesi Şâkire Hanım'ın vefatına şeklindedir (Şenödeyici, 2012, s. 67-76).

Kilisli Zihnî'nin divanında vefat ya da velâdet konulu on beş adet tarih manzumesi bulunmaktadır. Bu manzumelerden yedi tanesi velâdet, sekiz tanesi vefat münasebetiyle kaleme alınmıştır. Zihnî Efendi, Kilis'ten neş'et eden ünlü şair ve Nakşibendî şeyhi Abdullah Serbest'in ilk çocuğunun, Nuri Beg'in, Halil Efendi'nin kızı Emine'nin, Sâdık Beg'in oğlunun, Mustafa Hoca Efendi'nin oğlunun, Hacı Mahmud Efendi'nin çocuğunun, Abdullah Serbest Efendi'nin oğlu Bahâü'ddin'in velâdetlerine tarih düşürmüştür. Bunlarla birlikte, Canbolad-zâde Muharrem Efendi'nin, Sâdık Efendi-zâde Hacı Mustafa Ağa'nın, Abdullah Serbest Efendi'nin oğlu Bahâü'ddin'in, Mustafa isimli bir kişinin, Derviş Beg'in oğlu Osman Beg'in, Mahmud Baba adlı bir kişinin, Sâlih Ağa'nın ve Hacı Ömer Ağa'nın vefatlarına da tarih manzumeleri yazmıştır (Şener, 2014, s. 95-107).

Divançesinde en az tarih manzumesine yer veren şair Lutfullah Hazım Efendi'dir. Toplam sekiz adet tarih manzumesi bulunan divançede Kilis kadısı Yahya Efendi'nin oğlunun doğumuna düşürülmüş bir adet; Kilisli Mazlum Bey'in ve Binbaşı Tahsin Efendi'nin vefatlarına düşürülmüş iki adet olmak üzere vefat yahut velâdet konulu yalnızca üç adet tarih bulunmaktadır (Köksal, 2016, s. 73-76).

² Sınıflandırma yapılırken çalışmamızın temelini oluşturan dört şairin divan ya da divançelerinde yer alan tarih manzumelerinde ortak ele aldıkları konuların yanı sıra kanaatimizce önemli olduğuna düşündüğümüz konular da müstakil bir başlık şeklinde sınıflandırmaya dâhil edilmiştir.

Çalışmamıza konu olan şairler arasında en fazla tarih manzumesi kaleme alan şair Hâmî'dir. Dört şairin tespit edilen yüz adet tarih manzumesinden elli bir tanesi Hâmî'ye aittir. Düşürdüğü tarih manzumeleri arasında otuz dokuz tanesini vefat, bir tanesini velâdet hakkında düşürülen tarihler oluşturmaktadır. Sağır-zâde Muharrem Hoca'nın, Küspeci-zâde Said Efendi'nin, Eczacı Abdi Efendi'nin, kendi kardeşi Sağır-zâde Bedri Efendi'nin, Tazebaylardan Şeyh Akif Efendi'nin, İffet Hanım'ın, Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekreteri Stalin'in, Burhan Efendi'nin, Hasan Efendi-zâde Muhammed Efendi'nin, kendi annesinin, Topal-zâde Hikmet Efendi'nin, Topal-zâde Reşit Ağa'nın oğlunun, Fazlığa-zâde Hacı Yusuf Ağa oğlu Muhammed'in, Keçik-zâde Abdullah Efendi'nin kızının, Yarımağa-zâde Ali'nin, Fehime Hanım'ın, Zekiye Hanım'ın, Sıdika Hanım'ın, Canbolad-zâde Ali Bey'in, Kuloğlu Mustafa Bey'in, Sağır-zâde Şerif Efendi'nin oğlu Abdi'nin, Sağır-zâde Muharrem Efendi'nin, Bedesten şeyhi-zâde Hüseyin Efendi'nin, Çıraz-zâde Ata Efendi'nin, Hacı Muhiddin-zâde Hüsnü Efendi'nin, Neş'et Efendi'nin ikinci zevcesi Sabahat Hanım'ın, kendi kardeşi Sağır-zâde İzzet'in, Sâid Efendi'nin Hanımı Rukiye Hanım'ın, Hüsâmettin Efendi'nin, Hüseyin Ağa'nın zevcesi Zekiye Hanım'ın, Neci-zâde Yusuf Efendi'nin kızının, Kadriye Hanım'ın, Hacı Halil Efendi'nin, Mahmud isimli bir kişinin, Neci-zâde Hulusi Efendi'nin, Keçik-zâde Ömer Ağa oğlu Muhammed'in, Molla Musa-zâde Musa Kazım Efendi'nin hanımının, Fincan oğlu Ahmed'in, kendi kardeşi Sağır-zâde Abdi Efendi'nin vefatlarına tarih düşüren şair, Sezâi-zâde Muhtar Efendi'nin oğlunun velâdeti için de tarih manzumesi kaleme almıştır.

Aşağıda şairlerin vefat ya da velâdet hakkında düşürdükleri tarihlerden birer örnek verilmiştir. Ebubekir Vahid Efendi'nin divançesinden seçilen örnek şehrin ileri gelenlerinden biri olan Necib-zâde Mahmud Efendi'nin vefatı dolayısıyla düşürülen tarih manzumesidir. Nakşibendi şeyhi ve şair Abdullah Sermest Efendi'nin ilk çocuğunun doğumuna düşürülen tarih manzumesi ise Kilisli Zihnî tarafından kaleme alınmıştır. Lutfullah Hâzım Efendi'nin divançesinden seçilen örnekte de dönemin Kilis kadısı Yahya Efendi'nin oğlunun doğumu söz konusu edilmektedir. Hâmî'nin divanından alıntıladığımız tarih manzumesi ise belki de en dikkat çekici örnektir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekreteri Stalin'in ölümü üzerine düşürülen tarih, şairin siyasî ve dünya görüşü hakkında az da olsa bilgi edinebilmemiz açısından önem arz etmektedir.

Ebubekir Vâhid

Târih-i Vefât-ı Mahmûd Efendi

Necib Efendi-zâde

(mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün)

Mahmûd Efendi zübde-i a'yân-ı şehir iken

Şûrâbe-zâr-ı hâkte hayfâ nihân ola

Âfâk-gîr iken bu kadar şân u şöhreti

Seng-i mezâr-ı zâtına onun nişân ola

Ol gevher-i tamâm- 'ayârı yitirdi çarh

Kim haşre dek bulunmaması bî-gümân ola

Söndürdü öyle şem'-i şebistân-ı himmeti

Kim dirdi çarhı tâ bu kadar bî-emân ola

Mâtem-i künânı olsa sezâ saf-be-saf sürüş
Mersiye-hânı Sidre'deki kudsîyân ola

Ebr-i mutîr-i 'avf-ı Hudâ katre-bâr olup
Tâ haşre dek revânına rahmet revân ola

Târîh-i tâm düştü bu mısra' Vâhid'den
Cennet-makâm hem-ser ona hûriyân ola
1278 (Şenödeyici, 2012, s. 72).

Zihnî

Târih-i Velâdet³

(müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün)

Nûr-ı cihân-ı sermedî hurşîd-i feyz-i müncelî
Memdûh-ı zât-ı İzîdî aktâb-ı vaktin efdâli

Merdâne-i râh-ı fu'âd yek-dâne-imerd-i cevâd
Dürdâne-i bahr-ı reşâd pür-zîb-i silk-i kümmeli

Revnâk-dih-i bâlâ vü pest dâna-yı nâ-dânî-şikest
Mestâne-i bezm-i elest kim şâh Ser-mest-i velî

Ser-nâme-i 'ahd-i ezel 'allâme-i 'ilm ü 'amel
Eyler imâ ile hâl-i müşkil-kelâm-ı münzelî

Lutf etdi Allâh-ı celîl ol şâha bir tıfl-ı cemîl
Rûy-ı cihânda bî-mesîl sıdk-âver-i kâlû beli

Mergûb-ı cân necl-i necîb mahbûb-ı dil tıfl-ı edîb
Zât-ı hasîb [ü] hem nesîb makbûl-ı rûz-ı evvelî

İhsân-ı Hallâk-ı cihân mağbût-ı gılmân-ı cinân
Alnında nûr-ı hüsn ü ân tâbende çün mihr-i celî

Kılsun anı Rabbü'l- 'ibâd râh-ı Hüdâda ber-murâd
Olsun şeh-i mülk-i reşâd hem ehl-i Hakk'ın ekmeli

³ Hasan Şener, hazırlamış olduğu Kilisli Zihnî Divanı adlı çalışmasında söz konusu tarihin yazılı olduğu sayfa kenarında “Hazret-i Ser-mest’in ilk çocuğunun velâdet târihidir” şeklinde bir notun bulunduğunu bildirmektedir.

Zihnî be-eltâf-ı Hudâ geldi o tıfla bir sadâ
Kıldı bu târîhi nidâ yâ mazhar-ı hubb-ı ‘Alî
1276 (Şener, 2014, s. 97).

Lutfullah Hazım

Târih-i Vilâder⁴

(fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilün)

Bü'l-ümem Yahyâ Efendi Kâdî-ı Kiliz kim
‘İlm ü ‘irfânı müsellemdir anın bî-irtiyâb

Ümm-i dünyâ görmedik bir tıfl-ı firûz-ahteri
Eyledi ihsân ana Mevlâ’ya şükr-i bî-hisâb

Bârekallâh bin yaşasın böyle tıfl-ı nâzenin
Güyyâ perverde-i cevfi-i sadef dürr-i hoş-âb

Dide-i kevnî kamaşdırdı münevver tal’ati
Doğduđu dem evc-i ‘iffetden misâl-i âfitâb

Nev-demîde zülfünü sünbül görüp gül ‘ârızın
‘Ârız oldu birine haclet birine pîç [ü] tâb

Çeşm-i nâz-efzâsına hayrân olur âhû-yı Çîn
Hâl-i ‘anber-fâmının efgendesidir müşk-i nâb

Vâlideyniyle mu’ammer eylesin Mevlâ anı
Merkezinde pâyidâr oldukça tâ kim nüh kıbâb
Sûde-i cevherle yazdım Lutfiyâ târihini

Makdem-i Ahmed hidâyet dehri etdi neş’e-yâb

1302 (Köksal, 2016, s. 73).

Hâmi

Târih-i ber- mürde-i Stâlin

(fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilâtün/ fâ‘ilün)

⁴ M. Fatih Köksal, hazırlamış olduğu Kilisli Lutfullah Hâzım ve Divânçesi adlı çalışmasında divançenin matbu nüshasında “Kilis Kadısı Yahya Efendi’nin Yeni Doğmuş Bir Oğlu İçin Söylenmiştir.” başlığının mevcut olduğunu bildirmektedir.

Geldi geçdi nice Fir'avn nice Çâr Lenîn
Stâlin oldı halef anlara da bî-dîn ü hayâ

Başına gördi geberdi darısı yoldaşına
‘Âlemin başına olmuşdı o püsküllü belâ

Bir du‘â eyle ana sen de yeter ey Molotof
Sıdk ile belki kabûl ola be-hakk-ı ‘Îsâ

Kerem et nâr-ı cahîm içre ısınsın yâ Rab
Berf-i bârân-ı burûdetden usanmışdır zirâ

Çıkdı Hâmî dü zebân-ı kalekimden târih
Bırakub saltanatın gitdi Sitâlin de ilâ

1955-1953 (Mecmû‘â-i Hâmî, s. 94).⁵

İnşâ Yahut Tecdîd Hakkında Düşürülen Tarihler

Tarih manzumelerinin muhtevası geniştir. Şairler için hemen her konuda tarih düşürmek mümkündür, böylelikle şairler yaşadıkları zamana ve mekâna tanıklık ederler. Bu bağlamda inşa yahut tecdîd konulu tarihler de şairlerin yaşadıkları şehrin mimari unsurlarının kayıt altına alınması olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca bu mimari unsurların kimler tarafından yapıldığı/ yenilendiği, halk tarafından nasıl karşılandığı gibi bilgiler de tarih manzumelerinde mevcut olup yazıldıkları devrin sosyal hayatını yansıtmaları açısından önemlidir.

Kilisli Ebubekir Vâhid Efendi'nin divançesinde inşa veya tecdid muhtevasıyla sekiz adet tarih manzumesi yer almaktadır. Keçik-zâde Salih Ağa Konağının, Nakşi şeyhlerinden Hacı Şâkir Bey'in yaptırdığı mescidin, Salih Ağa çeşmesinin, Abdülvehhâb Efendi'nin yaptırdığı hanın, Menbic kazasında yaptırılan câminin, Genc Ağa-zâde Ömer Ağa'nın Cevme nahiyesinde yaptırdığı câminin inşa edilmeleri üzerine tarih düşüren şair, Abdülmecid Efendi'nin Büyük Câmi'nin mavi künbedini tamir ettirmesini ve Sabri Efendi'nin Hazret-i Şem'ûn'un makamını tecdid ettirmesini de birer manzume ile kayıt altına almıştır (Şenödeyici, 2012, s. 68-76).

Zihnî Efendi'nin divanında inşa konulu dört adet tarih bulunmaktadır. Bunlardan ikisi Nakşibendî tekkesinin inşası muhtevalıdır. Diğerleri ise Canbolad-zâde Yasin Bey'in yaptırdığı bir bina için düşürülen iki farklı tarih manzumeleridir (Şener, 2014, s. 96-99).

Lutfullah Hâzım Efendi'nin divançesinde bulunan sekiz adet tarih manzumesinden üç tanesi inşa, iki tanesi tecdid ile ilgilidir. Zeki Paşa'nın Halep'te inşa ettirdiği câmi, Selim

⁵ Söz konusu tarih manzumesi Mehmet Tektuna'nın şahsi arşivinde bulunan Hâmî Divanı'nın (şairin tabiri ile Mecmû‘a-i Hâmî) ünik yazma nüshasından alınmıştır. Divanın, tarafımızca transkripsiyon ve incelemesi yapılmaktadır.

Ağa'nın yaptırdığı mescid, Arsuz kazâsında inşâ⁶ olunan câmi için tarih düşüren Lutfullah Hâzım, Hacı Ahmed Ağa'nın ve Hacı-zâde Hasan Hacı Muhammed Hoca'nın birer câmiyi yenilemelerini de divançesine tarih düşmüştür. (Köksal, 2016, s. 71-78).

Mecmû'â-i Hâmî'de bulunan elli bir tarih manzumesinden altı tanesini inşâ veya tecdid ile ilgilidir. Kilis'te bulunan hükümet binasının, Hacı Hüseyin Efendi'nin yaptırdığı çeşmenin, Ruhi-zâde Sakıp Efendi namına yapılacak abidenin inşasına tarih düşüren Hâmî, aynı zamanda Mehmet Paşa Câmi'i Külliyesinde bulunan mektebin, Pirlıoğlu Câmi'i ve Hacı Derviş Câmi'i'nin tecdid edilmeleri dolayısıyla da birer tarih manzumesi kaleme almıştır.

Ebubekir Vâhid

Târîh-i Binâ-yı Çeşme-i Sâlih Ağa

(fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlün)

Kân-ı hayrât u müberrât Hazret-i Sâlih Ağa
Kıldı inşâ böyle dil-cû çeşme ol merd-i güzîn

Teşnegânın hâs u 'âmından alıp hayr-ı du'â
Böyle hayra onu mazhar kıldı Rabbü'l-'âlemîn

Öyle bir sa'bu'l müvâriden getirdi halka su
Düştü bu re'y-i rezîn gayetle ondan dil-nişîn

Âhirette ona cennet vere dnyâda velî
Zât-ı pâkin eyleye âfâtdan Mevlâ emîn

Elf-i ilhâm ile imzâ kıldı târihin Vahîd
Çeşme-sâr-ı cûy-ı sâfi mevrîd-i mâ'-i mu'în
1272 (Şenödeyici, 2012, s. 70-71).

Zihnî

Târîh Berây-ı Tekye-i Nakş-bendî

(fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlün)

Habbezâ dergâh-ı feyz-i câh-ı 'âlî dil-pesend
Âstânı sâye-bahş-ı tâk-ı gerdûn-ı bülend

İntisâb-ı hâk-i bâb-ı devleti bî-irtiyâb
Sâlikânı kurb-ı vasl-ı Hak'dan eyler behremend

Himmat-i pîr ile yazdım Zihniyâ târihini

⁶ M. Fatih Köksal, hazırlamış olduğu Kilisli Lutfullah Hâzım ve Dîvânçesi adlı çalışmasında bu kıt'anın tarih beytinin eksik olduğunu ve müstensihinin bu beyite ulaşamadığı için "nâ-tamâm" ibaresini yazdığını bildirmektedir.

Nev-binâ a'lâ der-i vâlâ-yı şâh-ı Nakş-bend

1275 (Şener, 2014, s. 96).

Lutfullah Hâzım***Târîh-i Tecdîd-i Câmi'******(fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün)***

Zâde-i Hâcî Hasan Hâcî Muhammed Hoca kim

Bânî-i sâlis olup ol zât-ı memdûhu'l-hısâl

Münderis olmuşken ihyâ eyledi bu câmi'i

Sa'yini makbûl ede Rabb-i kerîm-i lâ-yezâl

Dâ'imâ der-hâtır et târîh-i gevherdârını

Hâlisen lil'lâh bu câmi' oldı tecdîd işbu sâl

1330 (Köksal, 2016, s. 77).

Hâmî***Mehmed Paşa Câmi'inde Müceddeden İnşâ Olunan Mektebe Târîh******(fe'ilâtün/ fe'ilâtün / fe'ilâtün fe'ilün)***

İnce Bayrakdârın evlâdı Mehmed Paşa

Mahçe-i râ'yet-i ikbâl-i zafer pâk-i neseb

Ya'ni serdâr-ı ekâlim Dımışka şebâ

Mecd-i ser-asker şâhin-şeh-i zî-şân-ı haseb

Emr idüb bu yere bir medrese yaptırmış kim

Çâr etrâfi müzeyyen idi hücürât ile heb

Eylemiş bin iki yüz kırk yedisinde ikmâl

Vakf idüb müştemilâtıyla o 'âli-meşreb

O zaman etmiş idi tâlib-i 'ilm-i tahsîl

Neş'et etmiş buradan çok 'ulemâ-yı mezheb

Devr-i zamân ile dönmüşdi harâbe-zâra

Yapılıb tarz-ı cedîd oldı bir 'a'lâ mekteb

Menba'-ı 'ilm [ü] kemâl hüner olmuşdır kim

Nâmına dendi Kemâliye sezâ vü enseb

Tâ-ebed menşe'-i 'irfân ola dursun yâ Rab
Dalgalsun ser-i bâmında livâ-yı mekteb

Çıkdı Hâmî dü zebân-ı kalekimden târîh

Bârekallâh tamâm oldu binâ-yı mekteb

1344 (Mecmû'â-i Hâmî, s. 118).

Divançesinden seçtiğimiz örnek tarih manzumesinde Ebubekir Vahid Efendi, Sâlih Ağa'yı hayır ve sevap kaynağı olarak gördüğünü, hayır olsun diye çeşme yaptırdığını, böylelikle susayan herkesin hayır duasını aldığını, bu hayra Sâlih Ağa'yı Allah'ın vesile kıldığını ifade ederek çeşmenin yapılış tarihine işaret etmektedir. Zihnî'nin divanından alıntıladığımız tarih manzumesi Nakşibendî tekkesinin inşasını konu edinmektedir. Tabii ki şairin bu tarihi düşürmesinde Nakşibendî şeyhi ve şair Abdullah Serbest'e intisap etmiş olması ve ona büyük bir muhabbet beslemesi göz ardı edilmemelidir. Öyle ki şair, tarih manzumesini bile "himmet-i pîr" ile yazdığını söylemektedir. Lutfullah Hazım Efendi, bir câmi'in yenilenmesi muhtevasıyla kaleme aldığı tarih manzumesinde, söz konusu tecdidin câmi'in harabeye dönmüş, hatta yok olmuş iken Hacı-zâde Hasan Hacı Muhammed Hoca tarafından yaptırıldığını ve bu kişinin caminin üçüncü bânisi olduğunu kayıt altına almaktadır. Hâmî mecmu'asından alıntılanan tarih manzumesi günümüzdeki Kemaliye İlkokulunun yenilenmesi münasebetiyle kaleme alınmıştır. Söz konusu manzume, içerisinde bir medreseyi de barındıran bir câmi' külliyesinin var olduğunu, daha sonra bu külliyenin yıkıldığını ancak İnce Bayrakdâr-zâde Mehmed Paşa tarafından bütün unsurları ile hicri 1247, miladi 1831 yılında yeniden yaptırıldığını göstermektedir. Şair Hâmî ise yazdığı tarih manzumesi ile bu külliye içerisinde bulunan ve zamanla harabeye dönen medresenin hicri 1344, miladi 1925/26 yılında tekrar fakat yeni tarz ile yani mektep olarak onarıldığını ve mektebe Kemâliye isminin verildiğini gözler önüne sermektedir. Günümüzde bu câmi' ve külliyesi yok olmuş durumdadır. Câmi'nin yalnızca minaresi ayakta durmaktadır. Bu nedenle söz konusu yapı halk arasında "öksüz minare" ismiyle bilinmektedir. Kemâliye Mektebi ise halen eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Doğal Afetler Hakkında Düşürülen Tarihler

Çalışmamızda esas aldığımız şairlerin şiirlerinde doğal afetler ile ilgili yalnızca iki adet tarih manzumesine rastlanmıştır. Bu iki tarih manzumesi de Mecmû'â-i Hâmî'de yer almaktadır. Bunlardan biri 1939 yılında Erzincan ovasında meydana gelen depremi konu edinen ve "Anadolu Zelzelesi" başlıklı tarih, diğeri de "326 Senesi Büyük Kar Fırtınası" başlığını taşıyan ve Kilis'te yaşanan kar fırtınası ve bunun sonuçlarını kayıt altına alan manzumedir. Kırk gün hiç durmadan gece-gündüz kar yağdığını, kuşların, tilkilerin, tavşanların ve ceylanların bu kar fırtınasından dolayı yok olduklarını dile getirdiği aşağıdaki tarih manzumesinde Hâmî, aynı zamanda bu kar yağışından dolayı yolların kapandığını ve yüzbinlerce zeytin ağacının mahvolup gittiğini ifade etmektedir:

326 Senesi Büyük Kar Fırtınası

(fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün)

Yirmi beş Kânun-ı sâni başladı dehşetli kar
Yağdı kırk gün beldemize durmadan leyl ü nehâr

Düştüler bî-dâne hep rûy-ı zemîne murguvân
Kalmadı tilki erânib âhuvân-ı kühsâr

Köprüler yollar kapanmakla vesâ'it durdu hep
Mahvolup gitdi tamâm eşcâr-ı zeytûn sad-hezâr

Fikrederken şöyle gûş itdim zebân-ı hâmeden
Yaz hesab it Hâmiyâ târih-i tâmmı **“yağdı kar”**

1326 (Mecmû'â-i Hâmî, s. 65)

Zafer Münasebetiyle Düşürülen Tarihler

İncelediğimiz divan ya da divançelerde zafer kazanılmasını konu edinen tarih manzumesi yalnızca bir tanedir ve yine Mecmû'â-i Hâmî'de yer almaktadır. “*Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın 338 İstiklâl Harbinde Yunanlıları Mağlûb Ettiğine*” başlığını taşıyan manzumede şair, ansızın İzmir'e asker çıkaran Yunanlıların türlü cinayetler işlediğini, malları yağmaladığını, Afyon, Eskişehir ve Bursa'ya kadar ilerlediğini ve halkın ümidini kaybettiğini dile getirmektedir. Böylesine olumsuz koşullarda Mustafa Kemal Paşa'nın azminde kararlılık gösterdiğini ve bu ülkede hala yaşamaya ihtimal olduğunu hissettirdiğini ifade eden Hâmî Efendi, üç yılda işgalini kuvvetlendiren Yunanlıların on beş günde Mustafa Kemal Paşa'nın gayretleriyle mahvolduğunu ve sonuçta yurdumuzun Rum pisliğinden temizlendiğini anlatmaktadır. Şair “*Gâzi Mustafa Kemâl*” kelimeleriyle 1338 tarihine işaret etmektedir:

Gâzi Mustafa Kemâl Paşa'nın 338 İstiklâl Harbinde Yunanlıları Mağlûb Ettiğine

(fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlün)

Âferîn ey hazret-i kişver-güşâ-yı ber-kemâl
Âferîn ey şîr-i mahbûb-ı Hüdâ-yı zü'l-celâl

Nâil-i feyz-i kemâlin olmasaydı şüphesiz
Gülşen-i ikbâline ermişdi bu mülkün zevâl

Hâneler yanmışdı sönmüşdü nice hân-mân
Eylemişdi milleti harb-i umûmî bî-mecâl

Ansızın asker çıkardı İzmire Yunâniyân
Etdiler icrâ-yı envâ'-yı cinâyet nehb-i mâl

Geçdi bu câniler Afyon Eskişehir Bursaya
Gayretullâha dokundu doğrusu artık bu hâl

Halk me'yus oldu sen 'azminde gösterdin sebât
Var didin bu mülkde hâlâ hayâta ihtimâl

Korkmayub meydâna çıkdın şevk-i i'mânınla sen
Ol zamân ki eylemişdi yurdu düşman pây-mâl

Asker-i Yûnânı sen kahretmeye 'azm eyledin
Kalb-i 'adûya ser-â-pâ düşdi havf-i inhilâl

Cümle tahkîmâtını üç yılda ikmâl eyleyen
Düşmanı mahv etdin on beş günde oldu bir misâl

Bu senin bürhândır işte habûs-ı kalbine
Taş tıkansun ağzına eylerse kim kıl [u] kâl

Bu sana ihsân-ı Hakk ey re'fet-i himmet-penâh
Tard-ı 'advâna şerîr itfâ-yı nâr-ı ihtilâl

Çâr-ı aktâr oldılar engüşt-i hayret ber-dehân
Bûm-veş bâğ-ı vatanda na'ra-gûyân oldu lâl

Çok yaşa ey kahramân millet ey fâtiş-şiyem
Neş'e-yi fethinle halk etsün dem-â-dem ihtifâl

Sâye-i 'adlinde buldı şimdi millet râhatın
Zulm-i istibdâd artık eylemişdir irtihâl

Yurdumuz tathîr edildi levs-i habis Rûmdan
Oldı "Gâzi Mustafa Kemâl" ana târih-i fâl

1338 (Mecmû'â-i Hâmî, s. 137)

Padişahın Tahta Çıkışı Münasebetiyle Düşürülen Tarihler

Hükümdarların tahta oturuşu ile ilgili tarihler, tarih düşürme geleneğinin muhteva ettiği konular bağlamında önemli bir yere sahiptir. Çalışmamızda incelenen tarih manzumeleri arasında cülûs münasebetiyle yalnızca Kilisli Zihnî'nin tarih düşürdüğü tespit edilmiştir. Diğer şairlerin padişahın tahta oturuşu ile ilgili tarih manzumeleri kaleme almayışlarını şairlerin yetiştikleri çevrenin İstanbul'a uzak olması ile açıklamak mümkündür. Bu durum çalışmamıza konu olan şairler arasında Zihnî'yi farklı bir konuma getirmektedir ki Vasfi Mahir Kocatürk de Zihnî'nin Tanzimattan sonra İstanbul'dan uzakta yetişmiş şairlerin en kuvvetlilerinden olduğunu söyler (Kocatürk, 2016, s. 585). Sultan Abdülaziz'in tahta geçişi ile ilgili iki farklı tarih manzumesi kaleme alan Zihnî, Allah'ın yardımı ile gerçekleşen

sultanın cülûsunun yedi iklimi baştanbaşa bahtiyarlık içinde bıraktığını, Abdülaziz Han'ın tahta yeni bir ışık ve süs getirdiğini, sultanın tahta oturuşu ile birlikte Kaf'tan Kaf'a her tarafın emniyetli bir hale geldiğini söylemektedir. Manzumenin sonunda söz konusu tahta geçiş olayına tarih düşüren Zihnî, padişahın önemine binaen bu tarihi arşın kubbesine yazacağını ifade etmektedir.

*Târih-i Cülûs-ı Hümâyûn Sultân 'Abdü'l'azîz Han
(fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün)*

Hass ü 'amma lutf-ı bî-hadd kıldı Rabb'ül-müste'ân

Heft kişver ser-be-ser oldu mü'ebbed şâd-mân

Verdi taht-ı devlet-i mülke cedîdâ zîb ü fer

Hazret-i 'Abdü'l'azîz Hân-ı şehen-şâh-ı zamân

Dehre bahş etdi cülûs-ı şevket-i şâhânesi

Kâf'dan Kâf'a dek âsâyîş-i emn ü emân

Şükr edip bu müjde-i nusret-fezâya eylesin

Resm-i şehri-âyîni icrâ şavkla hep ins ü cân

Sâye-i 'arş pâye-i cûdunda ber-vefk-i emel

Kâm-bîn ü kâm-rân olur sunûf-ı bendegân

Kahr edip cümle 'adû-yı dîne darb-ı harble

Tiğî versin Zü'l-fikâr-ı şâh-ı Haydar'dan nişân

Zât-ı pâki ber-murâd oldukça bâ-ömr-i mezîd

Zabt ede her demde bir iklimi ol sahib-kırân

Devlet-i ikbâline olsun o şâh-ı 'âlemin

Minber-i bâlâda Cibrîl-i emîn ed'ıye-h'ân

Tâk-ı 'arşa Zihniyâ tahrîr kıl târihini

Lutf ile 'Abdü'l'azîz Hân oldu sultân-ı cihân

1277 (Şener, 2014, s. 95-96).

Diğer Konular Hakkında Düşürülen Tarihler

İncelediğimiz şairler arasında yukarı beş başlıkta topladığımız tarih manzumelerinin yanı sıra hac ve izdivaç konularında da birer tarih manzumesi kaleme alınmıştır. Kilisli Hâmî, Fazlığa-zâde Osman Efendi ve ailesinin haccına tarih düşürmüşken, (Mecmû'â-i Hâmî, s.

153), Ebubekir Vahîd Efendi de Celaleddin Ali Paşa'nın kardeşinin oğlu Lutfullah Efendi'nin izdivacına tarih manzumesi kaleme almıştır.

Târîh Berây-ı İzdivâc-ı Lutfullah Efendi

(fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlâtün/ fâ'îlün)

Bu Celâleddîn 'Ali Paşa'nın ibn-i dâderi

Zât-ı Lutfullâh Efendi hem sıfâtı cevheri

Dinde emr-i ehemmi olduğuçün emr-i nikâh

Eyledi icraya himmet sünnet-i peygamberi

Cennet-i şâm içre buldı öyle hür- 'aynı kim

Dehre durmaz nâz eder nâzende nâzük dil-beri

Onu etmiş bu pesend ü ol bunu hâtır-nişân

Kadr-i zer zer-ger şinâsed kadr-i gevher gevheri

Bir tefe'ül ile yazdı gitti târîhin Vahid

Lutfi'nin hâlâ me'âlâ kutlu olsun hem-seri

1288 (Şenödeyici, 2012, s. 74-75).

Sonuç

Çalışmamızda Kilis'te yetişen Ebubekir Vahid, Hâmi, Lutfullah Hâzım ve Zihnî'nin divan ya da divançelerinde bulunan toplam yüz adet tarih manzumeleri incelenmiş ve bu manzumeler konularına göre tasnif edilmiş ve seçilen örnekler vasıtasıyla çeşitli yönleri ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda adı geçen Kilisli şairlerin padişahın tahta oturuşu, vefat, velâdet, inşa, tecdid, doğal afetler, kazanılan zaferler, düğün ve hac gibi konularda tarih düşürdükleri görülmektedir. Bu şairler arasında Hâmî, hem konu çeşitliliği hem de sayı olarak en fazla tarih manzumesi kaleme alan şair olmuştur. Zihnî Efendi'yi ön plana çıkaran ise Divan edebiyatı geleneğine hâkîm bir edebî anlayış ile padişahın tahta oturuşuna düşürdüğü tarihler olmuştur. Yaşadıkları şehrin sosyal hayatı ve tarihi hakkında biraz da olsa bilgi veren şairlerin, doğal afetler ve kazanılan zaferler ile ilgili kaleme aldıkları tarih manzumeleri ile yalnızca yaşadıkları şehirde değil, ülkede de olup bitene duyarsız kalmadıkları anlaşılmaktadır. Yaklaşık 130-150 yıllık süreç içerisinde Kilis'te doğan, yaşayan ve ölen yaklaşık yüz kişinin isminin bu manzumeler aracılığı ile tarihe kaydedildiği; Kilis ve çevresinde inşa yahut tecdid edilen abide, cami, çeşme, han, konak, mektep, mescit ve tekkelerden yirmi üç tanesinin isminin yine bu manzumeler vasıtası ile şairler tarafından tarihe not düşürüldüğü tespit edilmiştir.

Kaynakça

Bahar, B. (2011). Kilis şairleri. (*Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başçılar, S. (?). *Kilisli divan şairleri antolojisi*. Kilis Kültür ve Dayanışma Derneği Yay., İstanbul.

- Demirel, Ş. (2008). Antepî Aynî Divânî'ndaki tarih manzûmeleri üzerine bir inceleme. *Turkish Studies* 3(4), 372-398.
- Hâmî Dîvânçesi (Mecmû'a-i Hâmi)*. Mehmet Tektuna özel arşivi.
- İspirli, S. A. (2000). Türk edebiyatında tarih düşürme geleneği. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. (14), 79-88.
- Karabey, T. (2011). "Tarih düşürme". TDV İslam ansiklopedisi. 40. 80-82. İstanbul.
- Kocatürk, V. M. (2016). *Büyük Türk edebiyatı tarihi*. İKÜ yayınevi. İstanbul.
- Köksal, M. F. (2016). *Kilisli Lutfullah Hâzım ve Dîvânçesi (Mecmû'a-i Lutfî)*. Kesit yay., İstanbul.
- Şener, H. (2014). *Kilisli Zihnî Divanı*. Grafiker yay., Ankara.
- Şenödeyici, Ö. (2012). *Kilisli Ebû Bekir Vahîd Divançesi*. Kömen yay., Konya.
- Timurtaş, K. (1932). *Kilis tarihi*, Burhaneddin matbaası. İstanbul.
- Yakıt, İ. (2017). *Türk İslam kültüründe ebced hesabı ve tarih düşürme*. Ötüken yay., İstanbul.